

СУД ПРИСЯЖНИХ ЯК ФОРМА НАРОДОВЛАДДЯ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

ШУВАЛЬСЬКА Люсьєна Романівна - кандидат юридичних наук, юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

В статті розкривається поняття «суд присяжних» як одного з інститутів судової системи і всієї системи органів державної влади, що втілює принцип безпосереднього участя народу в управлінні правосуддя. Автор підкреслює, що зв'язок між правами людини і судом присяжних дає перевагу цій формі судопроизводства перед традиційним порядком розгляду кримінальних справ, а також вказує на її гуманістичний і правозащитний характер, можливість реанімувати довіру громадян до системи правосуддя в Україні.

Ключові слова: суд присяжних, народовладдя, права людини, судочинство.

Постановка проблеми

Сьогодні надзвичайно важливим є питання відновлення довіри до вітчизняної судової системи. Це передбачає наявність особливого виду соціально-правової комунікації між громадянськістю та державою, який би відповідав демократичним цінностям та принципам, якими керується суспільство в царині правосуддя, справедливості та сучасних понять про цінності демократії. Таку комунікацію може забезпечити інститут суду присяжних, якому надається конституційне значення як одному з найважливіших проявів демократизації здійснення правосуддя у кримінальних справах в ході судової реформи.

Актуальність

Для виконання конституційних засад в Україні запроваджено судово-правову реформу, головною метою якої є перебудова судової системи, формування незалежної судової влади, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства. Серед основних завдань реформи необхідно: шляхом ефективного розмежування повноважень гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади; реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою; максимально наблизити суди до населення; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом, та ін. Сучасна науково-практична актуальність правосуддя в Україні, з-поміж іншого, зумовлена її соціальною значимістю. Правосуддя стало значним суспільним та приватним інтересом людини, забезпечити який покликана сама система правосуддя. Реанімувати довіру суспільства до системи правосуддя в Україні можливо виключно введенням реального інституту суду присяжних, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Ступінь наукової розробки проблеми

Дослідження даної теми торкалися у своїх працях багато відомих вчених, зокрема: А. М. Бернюков, В. С. Бігун, М. В. Костицький, В. Т. Маляренко, В. Я. Марчак, С. П. Погребняк, Т. І. Присяжнюк, О. О. Си-

дорчук, Т. А. Скуратовська, М. І. Ставнійчук, О. В. Стовба, В. М. Тернавська, Ю. С. Шемшученко, В. Ю. Шепітько, В. І. Шижкін та ін., проте, цей правовий інститут є малодослідженим, внаслідок чого виникає багато проблемних питань та спорів з приводу його теоретичних положень серед вчених. Крім того, законодавчо закріплена форма функціонування суду присяжних в Україні, на думку автора, не виконує поставлених завдань здійснення правосуддя, якого очікує суспільство.

Мета статті

У даному дослідженні ми спробуємо розкрити поняття, зміст та філософсько-правові принципи функціонування суду присяжних в Україні як безпосередньої форми реалізації судової влади народом.

Виклад основного матеріалу

Стаття 1 Конституції України проголошує нашу державу демократичною, соціальною та правовою [4]. Пріоритетним принципом правової держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Тому необхідно створення і функціонування таких правових інститутів, які б забезпечували для кожного громадянина можливість безпосереднього здійснення державної влади. Серед основних причин, що спонукали законодавців запровадити суд присяжних в систему кримінальної юстиції, слід зазначити необхідність подолання кризи правосуддя, відділення судової влади від адміністративної, а також підвищення рівня довіри населення до суду. Суд присяжних – це один з інститутів судової системи та всієї системи органів державної влади, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя.

Одними із основних принципів судово-правової реформи визнано: створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинності; відповідність нормативних актів з питань діяльності судів і органів юстиції вимогам міжнародних угод, ратифікованих Україною; радикальне реформу-

вання матеріального і процесуального законодавства, деідеологізування і наповнення його гуманістичним змістом; розгляд окремих категорій судових справ судьями одноособово, а також колегіями професійних суддів та судьями з розширеною колегією судових засідателів, та ін.

Крім того, Стратегія розвитку судової системи України на 2014-2017 роки передбачає заходи з реформування судової системи, яка включатиме кроки з аналізу системи суддівського самоврядування, оптимізації судової мережі, перегляд горизонтальних та вертикальних (апеляційних) повноважень судів, подальше просування пілотних проєктів щодо впровадження суду присяжних та вдосконалення фінансового управління.

Зв'язок між правами людини і судом присяжних підкреслює переваги цієї форми судочинства перед традиційним порядком розгляду кримінальних проваджень, а також вказує на гуманістичний і правозахисний характер даної форми судочинства.

Сучасне значення слова «жюрі» («суд присяжних») утворилось в англійській мові як лексико-семантичний варіант запозиченого старо-французького слова «juge», від латинського «iugo» (перекл. «присягаю»). Власне, під поняттям «жюрі» слід розуміти групу людей, пов'язаних клятвою, яким доручено виконувати певні завдання. У найбільш загальноживаному значенні «жюрі» означає колегіальний орган, що використовується в якості судді, члени якої не є професійними судьями. Також термін «жюрі» використовується при визначенні групи людей, що визначає переможця [8, с. 265].

Використання цього терміну дало поштовх класифікації сучасних, існуючих в різних країнах судів, які національним законодавством визначаються як суди присяжних. Так, суди присяжних пропонується кваліфікувати: із роздільними колегіями – Англія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Гонконг, Швеція, Росія (з 1993 р.), Іспанія (з 1995 р.); із роздільно-спільною колегією, коли після винесення присяжними вердикту остаточне рішення приймається спільно з професійними судьями – Бельгія, Данія, Австрія, Норвегія. Із спільною із професійними судьями колегією – Німеччина (з

1924 р.), Італія (з 1931 р.), Франція (з 1941 р.), Греція (з 1968 р.), Україна (з 2012 р.) [12]. Останні, власне, судами присяжних можна вважати лише умовно. Отже, конструкція національного суду присяжних передбачає розподіл компетенції професійного та непрофесійного суб'єктів правосуддя в межах певної правової форми.

Зауважимо, що в сучасній юридичній літературі та національному законодавстві для позначення даного складу суду найбільш часто використовуються такі терміни: «суд присяжних», «правосуддя через народних засідателів і присяжних», «провадження в суді присяжних». На наш погляд, прийнятним також може бути термін «правосуддя з участю присяжних» або «суд з участю присяжних», оскільки в Конституції України (ч. 4 ст. 124) йдеться саме про участь народу через присяжних, що відповідає складу даного суду, а також традиційній класифікації видів судочинства.

Так, у частині 3 статті 31 Кримінального процесуального кодексу України законодавець дає поняття складу суду присяжних, що включає двох професійних суддів та трьох присяжних [6]. Слово «присяжний» означає людину, яка присягнула кому-небудь; особу, що на певний час залучається до участі в розгляді судових справ. «Присяга» – це урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі [2, с. 551]; клятва берегти вірність, дотримувати зобов'язання; текст такої обіцянки [5, с. 231].

Слово «присяжний» також має ще інші значення: царський слуга; помічник сільського старости (у Західній Україні до 1939 р.); завзятий; запеклий. У дореволюційній Росії офіційна назва адвоката була – присяжний повірений.

Інститут присяжних в Україні – це форма здійснення народовладдя. Цікавою у цьому плані є думка О. В. Стовби, який аналізуючи етимологію поняття «правосуддя», звертає увагу на те, що воно має дві складових «право» та «суддя». Складова цього поняття «суддя» завжди пов'язувалася у вітчизняній теорії з державним посадовцем, який має відповідну компетенцію відповідно до «права». Він вважає, що «правосуддя»

є ніщо інше, як «право-суддя» – право судити [7, с. 98]. Відповідно до статті 22 Конституції України, права людини, передбачені Розділом II цієї Конституції, не є вичерпними. Отже, можна припустити, що і у звичайної людини є право судити. На це, зокрема, вказують положення статті 5 Конституції, відповідно до якої народ є єдиним джерелом влади в Україні, отже і судової теж. А згідно із частиною 4 статті 124 Конституції, народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Таким чином, введення на процесуальному рівні інституту присяжних є шляхом до позбавлення правосуддя від корупції та адміністративного тиску.

Продовжуючи свою думку О. В. Стовпа зазначає, що присяжні засідателі не повинні знати закон, оскільки для цього є професійні судді. Вони повинні визначити чи достатньо доказів для того, щоб встановити, чи вчинила особа те діяння, яке їй інкримінується, і якщо так, то чи є це діяння суспільно небезпечним, чи ні.

Згідно статті 5 Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [4]. Тобто, це означає, що народ має право брати участь в управлінні державними справами, в тому числі чинити правосуддя, що апріорі означає існування механізму взаємодії судової влади та суспільства через інститут суду присяжних.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (Глава 3; Розділ 3), який змінений Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р., вимагає, що присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду [3]. Його, у випадках, визначених процесуальним законом, залучають до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Не підлягають включенню до списків присяжних громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;

3) які мають незняту чи непогашену судимість;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради юстиції;

5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;

6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;

7) особи, які не володіють державною мовою.

Вірним є те, що особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності. Також, особа, включена до списку народних засідателів, не може залучатися до розгляду справи як присяжний і навпаки. Присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді.

Відповідно до статті 60 цього Закону, для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам цього Закону щодо особи присяжного і дали згоду бути присяжними. У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради [3].

Цікавим є той факт, що список присяжних затверджується на два роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Після затвердження списку присяжних такий список передається до відповідного суду. Інформацію, що міститься у зазначеному списку, не може бути використано для цілей, що не пов'язані із добром присяжних. Така часта зміна списку присяжних, безумовно, сприяє їх безсторонності та об'єктивності під час розгляду судових справ.

Крім того, присяжний зобов'язаний:

1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

2) дотримуватися правил суддівської етики;

3) виявляти повагу до учасників процесу;

4) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;

5) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

Добір громадян для запрошення до участі у здійсненні правосуддя як присяжних здійснюється за допомогою автоматизованої системи. Відповідно до пункту 2.5.1. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, у випадках, визначених КПК, автоматизованою системою здійснюється автоматичне визначення присяжних з числа осіб, які внесені до списку присяжних, у кількості семи осіб. Присяжні визначаються шляхом випадкового відбору зі списку присяжних із додержанням принципу рівної ймовірності відбору [11].

Гарантією прав присяжних є те, що за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової

адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України. За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

На присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків із здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.

Отже, участь представників народу в здійсненні правосуддя слід визнати як одну із форм народовладдя. Присяжні є «чесною й совістю громади» і судові рішення, ухвалені з їхньою участю будуть вважатися суспільством найбільш правомірними та справедливими. До такої системи правосуддя буде непохитна довіра від громадськості.

Між тим, з-поміж професійних суддів панує думка, що «суд присяжних є малопродуктивним, надзвичайно складним і громіздким, вимагає великих фінансових затрат з державного бюджету». Причина полягає у тому, що існуючий у кримінальному процесуальному законодавстві інститут присяжних, попри конституційні положення, фактично відіграє «пасивну роль» та неспроможний до прийняття самостійних рішень. Присяжні, не будучи фахівцями права, орієнтуються на думку професійних суддів, які беруть участь у складі суду. Крім того, доповідачем у справі є професійний суддя. Зазвичай, головуєчий – професійний суддя – за дотримання принципу змагальності сторін проводить судові засідання без активного втручання у дослідження обставин кримінального провадження і встановлення фактів, а присяжні спостерігають за судовим процесом. На підставі закону про кримінальну відповідальність суддя пропонує і рекомендує присяжним у нарадчій кімнаті види та межі покарання.

На нашу думку, для вітчизняного право-

суддя найбільш прийнятною є модель інституту присяжних, згідно якої головне завдання представників народу – надати оцінку у нарадчій кімнаті досліджуваному безпосередньо у судовому засіданні доказам без участі представника держави – професійного судді й винести вердикт щодо винності обвинуваченого в кримінальному провадженні.

В. С. Бігун справедливо розширює роль суду присяжних як інституту народного представництва в контексті доктрини поділу влад. Загалом роль і місце народного представництва в здійсненні правосуддя залежить від концептуального аналізу сутності влади в доктрині поділу влад, зокрема визначення її джерела – держави чи народу. Відповідно, якщо вважати джерелом влади народ, то народне представництво – її закономірний вираз, зокрема і в правосудді. Загострення антиномії «влада-народ», тобто «держава-народ», актуалізує питання про те, що вважати джерелом влади – народ чи державу [1, с. 117-123.].

Заключні міркування можна узагальнити таким чином:

1. Реанімувати довіру суспільства до системи правосуддя в Україні можливо виключно введенням реального інституту суду присяжних. Присяжні є «чесною й совістю громади» і судові рішення, ухвалені з їхньою участю будуть вважатися суспільством найбільш правомірними та справедливими. До такої системи правосуддя буде непохитна довіра від громадськості.

2. Суд присяжних – це один з інститутів судової системи та всієї системи органів державної влади, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Зв'язок між правами людини і судом присяжних підкреслює переваги цієї форми судочинства перед традиційним порядком розгляду кримінальних проваджень, а також вказує на гуманістичний і правозахисний характер даної форми судочинства.

4. Інститут присяжних в Україні – це форма здійснення народовладдя. Тобто, це означає, що народ має право брати участь в управлінні державними справами, в тому числі чинити правосуддя, що априорі означає існування механізму взаємодії судової

АНОТАЦІЯ

У статті розкривається поняття «суду присяжних» як одного із інститутів судової системи та всієї системи органів державної влади, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Автор підкреслює, що зв'язок між правами людини і судом присяжних надає переваги цій формі судочинства перед традиційним порядком розгляду кримінальних проваджень, а також вказує на її гуманістичний і правозахисний характер, можливість реанімувати довіру суспільства до системи правосуддя в Україні.

влади та суспільства через інститут суду присяжних.

Література

1. Бігун В. С. Здійснення правосуддя в цивільному судочинстві : про право, правосудність і розсуд (філософсько-правові аспекти) / В. С. Бігун // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 56. – С. 117-123.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. – Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 3 черв. 2015 р. : (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 108 с.
4. Конституція України. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 104 с.
5. Короткий тлумачний словник української мови : більше 6750 слів / Під ред. Д. Г. Гринчишина. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Рад. шк., 1988. – 320 с.

SUMMARY

The article deals with the concept of «trial by jury» as one of the institutions of the judicial system and the whole system of public authorities, embodying the principle of direct participation of the people in the administration of justice. The author stresses that the relationship between human rights and the jury gives the advantages of this form of judicial review over the traditional procedure of criminal proceedings, as well as an indication of its humane and rights-based, opportunity to revive public confidence in the justice system in Ukraine.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2015 р. : (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 328 с.

7. Правосуддя : філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабинович, В. С. Смородинський, О. В. Стівба / (Відп. ред. В. С. Бігун). – К., 2009. – 316 с.

8. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К. : АН УРСР, 1974. – 775 с.

9. Судова психологія : навчальний посібник / М. В. Костицький, В. Я. Марчак та ін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 453 с.

10. Шувальська Л. Р. Суб'єкт насильницького злочину проти життя та здоров'я : психологічні та правові засади : монографія / Л. Р. Шувальська. – Чернівці : Технодрук, 2015. – 243 с.

11. <http://dsa.court.gov.ua/>.

12. <https://uk.wikipedia.org/>.